

ВІЧНА ФІЛОСОФІЯ

Пропонуємо найцікавіші, на нашу думку, місця з книги “The perennial philosophy” видатного англійського письменника-романіста, інтелектуала та глибокого мислителя Олдоса Хакслі (1884—1963).

ВСТУП

Словосполучення philosophia perennis вперше було застосовано Лейбніцем. Проте сама ця наука є всеохопною й існує з давніх давен — це:

- метафізика, що визнає існування божественної Реальності у світі речей і розумних живих істот;
- психологія, яка знаходить в душі дещо подібне до божественної Реальності або навіть їй ідентичне;
- етика, яка вважає, що головною метою людини є пізнання імманентної і трансцендентальної Основи всього буття.

Зародки Вічної Філософії можна виявити у фольклорі абсолютно всіх примітивних народів, а її вищі форми відображені у всіх релігіях світу. Варіант цього Вищого Спільного Фактору всіх теологій як минулого, так і майбутнього вперше був викладений у письмовій формі понад двадцять п'ять століть тому, і з того часу на цю невичерпну тему пишуть представники всіх релігійних напрямів на всіх основних європейських та азіатських мовах .

Знання є функцією буття (тут і далі виділення наші. — Ред.). Коли в бутті знаючого відбуваються зміни, то відповідно змінюються природа і кількість його знань. Наприклад, буття дитини по мірі того, як вона зростає і вчиться, перетворюється у буття дорослої людини; в результаті цієї трансформації кардинально змінюються спосіб пізнання, а також кількість і характер пізнаних речей. По мірі розвитку індивіду його знання стає все більш концептуальним і систематизованим при величезному зростанні рівня інформативності та утилітарності. Проте все це досягається ціною погіршення якості безпосереднього сприйняття, ослабленням і повною втратою інтуїції.

Вільям Джеймс сказав, що “практика може не лише розширити наші теоретичні обрії, але й привести нас в нові світи і наділити новими здібностями. Знання, які ми ніколи не можемо здобути, залишаючись тими, ким ми є на даний момент, — можуть виявитися цілком осяжними, якщо ми розвинемо в собі вищі здібності і досягнемо вищого рівня морального розвитку”. Коротше кажучи: “Блаженні чисті серцем, бо вони побачать Бога”. Цю ж ідею у вигляді наукоподібної метафори висловив суфійський поет Джалаладдін Румі: “Астролябією Божественних тайн є любов”.

Наша книга є антологією Вічної Філософії. Проте у ній лише кілька цитат з творів професійних письменників і практично немає цитат з творів професійних філософів. І з дуже простої причини. Вічна Філософія з самого початку займається однією, божественною Реальністю, яка має величезне значення для складного світу речей і розумних живих істот. Проте природа цієї Реальності така, що її неможливо пізнати безпосередньо. В цьому розумінні винятком є ті, що вирішили для цього виконати деякі умови, перетворившись в люблячу особистість з чистим серцем і чутливою до страждань душею. Чому це повинно бути саме так? Ми не знаємо. Цей факт якраз належить до числа тих, які ми змушені прийняти як аксіому, навіть якщо вони здаються нам цілком неправдоподібними і неймовірними, і незалежно від того, подобається це нам, чи ні. Наше щоденне життя не дає нам ніяких підстав пам'ятати про те, що вода складається з водню і кисню; проте природа цих складових елементів води проявляється, коли ми піддаємо її певним і досить суворим процедурам. Точно так само наше щоденне життя не дає нам вагомих причин для припущення, що розум звичайної людини, будучи складовим елементом Реальності, частково її нагадує або їй тотожний. **Проте якщо ми піддамо розум певним і достатньо суворим процедурам, то божественний елемент, що складає**

принаймні одну з його (розуму) частин, стає очевидним не лише для самого цього розуму, але й для інших розумних істот, — в силу проявлення цього елемента у зовнішній поведінці індивіда. За допомогою тільки фізичних експериментів ми можемо дійти до внутрішньої природи матерії та її потенційних можливостей. І лише за допомогою психологічних і моральних експериментів ми можемо дійти до внутрішньої природи розуму та його потенційних можливостей. У звичайних життєвих обставинах пересічної людини потенційні можливості розуму ніяк не проявляються. Якщо ж ми хочемо їх реалізувати, то повинні виконати деякі умови і підкоритися певним правилам, обґрунтованість яких емпірично доведена досвідом людства.

Що ж стосується більшості професійних філософів і письменників, то не існує ніяких доказів, що ці люди доклали достатньо зусиль до оволодіння безпосереднім знанням. Коли поети і метафізики розмірковують на тему Вічної Філософії, то вони, як правило, користуються запозиченими думками. Проте у всі часи були чоловіки і жінки, які погодилися на умови, без виконання яких (і це чистий емпіричний факт) безпосереднє знання залишається недосяжним. Ці рідкісні люди залишили описи тої Реальності, яку вони отримали можливість відчувати; крім того, вони спробували створити єдину систему мислення, в рамках якої вони змогли б співставити дане відчуття з іншими своїми відчуттями. Цих істинних дослідників Вічної Філософії, як правило, називали “святими”, “пророками”, “мудрецьми” або “просвітленими”. У своїй книзі я в основному наводжу цитати з творів саме цих людей, оскільки вважаю, що вони знали, про що говорили.

В Індії священні манускрипти діляться на два класи:

1. Шрутї або “писання, даровані згори”, істинність яких не підлягає обговоренню, оскільки вони виникли в результаті безпосереднього проникнення в абсолютну Реальність;
2. Сміті, котрі базуються на Шрутї і, відповідно, також не викликають жодних сумнівів.

Шанкара говорить: “Шрутї ґрунтуються на безпосередньому сприйнятті. Сміті аналогічні вступу і їхня переконливість, як і переконливість будь-якого вступу, будується на переконливості основного твору”. Таким чином, ця книга є антологією, оснащеною пояснювальними коментарями і цитатами, взятими з Шрутї і Сміті різних часів і народів.

Християнські Сміті, до яких я звернувся, оснований на Шрутї канонічних книг. Більшість цих Сміті є творами справді святих чоловіків і жінок, які заслужили право безпосередньо пізнати те, про що вони говорили. Отже, ці твори можуть вважатися формою дарованих згори і не потребують доказів Шрутї.

За останні роки було здійснено немало спроб щодо створення системи емпіричної теології. Проте, незважаючи на тонкий і потужний інтелект таких авторів, як Сорлі, Оман і Теннант, їхні зусилля лише частково увінчались успіхом. Навіть в устах своїх найздібніших проповідників емпірична теологія звучить не дуже переконливо. Мені здається, причина цього захована в тому факті, що теологи-емпірики в більшій чи меншій мірі зосередили свою увагу на відчуттях людей, яких теологи старої школи називали “ненаверненими”, — тобто тих, котрі не надто прагнули виконувати умови, потрібні для оволодіння духовним знанням. Проте чи не три тисячоліття історії релігії виразно говорять про те, що **безпосередньо і ясно пізнати абсолютну Реальність може лише той, хто любить, страждає душею і чистий серцем.** Тож не варто дивуватися, що теологія, основана на відчуттях цілком пристойних, звичайних, ненавернених людей, виглядає зовсім непереконливо. В цьому сенсі емпіричну теологію можна прирівняти до емпіричної астрономії, побудованої на відчуттях людей, котрі спостерігають за зірками неозброєним оком. Скільки не розміркую про проблески божественної Реальності серед звичайного, ненаверненого буття багатоскладного світу, **нізачо не пізнаєш її так, як безпосередньо пізнає її розум, що перебуває в стані безпристрасності, смирення і любові до ближнього.**

Якщо ж індивідуум не є пророком або святим, то краще, що він може зробити у сфері метафізики, буде вивчення праць пророків і святих, — тих, котрі змінили свій звичний образ людського буття і отримали можливість придбати знання, недосяжне звичайним людським істотам.

САМОПІЗНАННЯ

Незнання себе є частиною природи будь-якої живої істоти, окрім людини; для людини незнання себе є гріхом.

Боецій

Гріху можна дати таке визначення — добровільно прийнятий спосіб поведінки, що веде до поганих результатів внаслідок, по-перше, своєї безбожності, і по-друге, шкідливості для самого себе і навколишніх. Більшість людей не знає самих себе лише тому, що самопізнання — це болючий процес, і людина замість нього віддає перевагу приємній ілюзії. Що ж стосується наслідків такого невігластва, то вони погані за будь-якими критеріями, починаючи з утилітарних і закінчуючи трансцендентальними. Незнання себе веде до втрати реального погляду на життя, що накликає на індивіда всілякі неприємності; без самопізнання не може бути істинної смиренності й істинної скромності, а отже, не може бути знання, єднаючого з божественною Основою “я”, котру саме “я”, як правило, і не дає розвинути.

Святі і цілителі всіх великих релігійних традицій підкреслювали важливість і необхідність самопізнання. Нам, на Заході, в цьому сенсі найбільш відомий голос Сократа. Індійські коментарі Вічної Філософії висловлювались на цю тему ще більш визначено, ніж Сократ. Наприклад, в буддистському трактаті “Як навчитися турбуватися про самого себе” викладається мистецтво самопізнання у всіх його проявах — пізнання власного тіла, пізнання власних відчуттів, пізнання власних почуттів, пізнання власних думок.

У людини не одна шкіра, а багато, і під ними заховані глибини її душі. Людина знає багато речей, але не знає саму себе. Так, тридцять-сорок шкір, за товщиною і міццю рівних шкурі вола чи ведмедя, закривають доступ до душі. Так пробий свій власний панцир і навчись пізнавати себе.

Екхарт

Духовний прогрес є поступовим усвідомленням того, що “я” є ніщо, а Божество є всеохопна Реальність. Страх, неспокій, тривога — ці явища складають серцевину індивідуалізованого егоїзму. **Від страху можна позбавитися не зусиллям волі — лише зосередженість на любові до божественної Основи та її пізнанні може позбавити людину від всіх страхів.** Адже сконцентрованість на будь-якій меті, крім вищої, призводять до того, що страх і тривога переносяться з его на саму справу, — наприклад, коли героїчна жертвність заради любимого індивіда чи інститута супроводжується тривогою за те, в ім'я чого приносяться жертви. А от коли на жертву йдуть заради Бога або заради інших людей во ім'я Бога, тоді не може бути ніякого страху або вічної тривоги, оскільки божественній Основі ніщо не може загрожувати і навіть невдачу чи навіть катастрофу слід прийняти, як угодну божественній волі. Лише дуже небагато чоловіків і жінок люблять Бога так сильно, що здатні відкинути страх за улюблені особистості та заклади. А мало їх тому, що лише дуже небагато з них настільки смиренні, що здатні любити так, як треба. У більшості людей відсутня необхідна смиренність, оскільки вони не усвідомлюють своєї індивідуальної мізерності.

Смиренність полягає не в тому, щоб приховувати свої таланти та чесноти і вважати себе гіршими і посереднішими, ніж ми є насправді, а в тому, щоб ясно розуміти, чого нам не вистачає, і не зазнаватися, адже що б ми не мали, чим би нас не нагородив Господь, ми все одно залишаємось нескінченно незначними істотами.

Лакордер

БЛАГОДАТЬ І СВОБІДНА ВОЛЯ

Якщо скористатися психологічними термінами, то благодать — це не наше самоусвідомлююче особисте “я”, а дещо інше, надіслане нам в допомогу. Ми знаємо три види такої допомоги — тваринну благодать, людську благодать і духовну благодать.

Тваринна благодать сходить на нас в тому випадку, коли ми живемо у повній згоді з нашою природою на біологічному рівні, — не втомлюємо наші тіла надмірностями, не втручаємося зі своїми бажаннями і відразами в роботу тваринного розуму, що живе всередині нас, а живемо цілісним життям і відкриваємо себе “силі сонця і духу повітря”. В нагороду за гармонію з фізичними і фізіологічними аспектами Дао або Логосу ми одержуємо добре самопочуття і радіємо життю не з якоїсь причини, а просто тому, що живемо. Коли ми перебуваємо в стані тваринної благодаті, у нас не виникає ніяких запитань, адже в цьому стані життя саме собою є достатньою причиною для того, щоб жити. Життя, як чеснота, сама по собі є винагородою.

Проте, зрозуміло, повна тваринна благодать є долею тварин. Природа людини така, що вона має жити свідомим життям в часі, а не в блаженній субраціональній вічності, по ту сторону добра і зла. Відповідно, тваринна благодать є чимось таким, з чим людина зустрічається лише час від часу, коли “відпочиває” від самосвідомості, або вона є доповненням до інших станів, в яких життя вже не є самодостатньою винагородою, а проживається з причини, що знаходиться за межами самого життя.

Людська благодать сходить на нас від інших індивідів, або від соціальних груп, або від наших власних бажань, надій і фантазій. Ми всі відчували різні види людської благодаті. Наприклад, благодать, що сходить на дитину від матері, батька, няні або любимого вчителя. Подорослівши, ми відчуваємо благодать, що сходить від наших друзів, чоловіків і жінок, котрі моральніші і розумніші нас; благодать, що сходить від гуру або духовного пастиря. Потім на нас сходить благодать, що сходить від нашої прихильності до країни, партії, церкви або іншої суспільної організації, — благодать, котра допомагала навіть найбільш слабким і сором'язливим індивідам досягати того, що без неї було б неможливим. І, нарешті, є благодать, що сходить на нас від наших ідеалів. Подібно, що благодать останнього типу відчуло багато істинних прихильників різних релігій. Можна припустити, що допомога, отримана тими, хто щиро молився якомусь особистісному святому, божеству або аватару, насправді була не духовною, а людською благодаттю, що повернулася до молільника з вихору психічної енергії, яка виникла внаслідок серії актів віри, бажань і уяви, здійснених самим індивідом та іншими людьми.

В духовній благодаті постійно або у всій її повноті може жити лише той, хто зусиллям волі підкорив своє свавілля до такої міри, що має повне право сказати: “Не я, а Бог в мені”. Проте є люди, котрі настільки безумовно самі себе засудили до ув'язнення всередині їхньої власної особистості, що повністю втратили здатність сприймати благодать, котра час від часу пропонується кожній душі. Періодично більшості з нас вдається забути, хоча й не до кінця, нашу стурбованість “я”, “мене”, “моє” і в результаті віднайти здатність сприйняти, хоч і не в повному об'ємі, ту благодать, яка сходить на нас в даний момент.

Духовна благодать зароджується в божественній Основі всього буття і дається людині для того, щоб допомогти їй досягнути головної цілі, котра полягає в поверненні до цієї Основи з царства часу і егоїзму. Як і тваринна благодать, вона виходить із джерела, цілком відмінного від наших самоусвідомлюючих людських “я”; і дійсно, тваринна благодать і духовна благодать — це те ж саме, з тією лише різницею, що духовна благодать виявляється на більш високому витку спрямованої вгору спіралі, яка веде від матерії до Божества. В будь-який момент людська благодать може бути абсолютно позитивним явищем, оскільки допомагає тому, на кого вона зійшла, здобути знання, яке поєднує з Богом; але оскільки її джерелом є індивідуалізоване “я”, то вона завжди викликає деякі підозри і в багатьох випадках дійсно допомагає досягнути цілі, які мають мало спільного з істинною метою нашого існування.

Всі наші чесноти і позитивні якості дані нам у борг; вони належать Богу. Бог працює; і працює він над створенням Бога.

Сан Хуан де ла Крус

Постійне натхнення потрібне для праведного, святого і щасливого життя, як постійне дихання необхідне для життя фізичного.

Вільям Ло

І навпаки, праведне, святе і сповнене краси життя є обов'язковою умовою постійного натхнення. Дія і споглядання, етика і духовність нерозривно пов'язані одне з одним. Все тут є одночасно і причиною, і наслідком.

Індивідуалізовану волю і поверховий розум слід використати для відновлення древнього тваринного зв'язку з Дао, але вже на вищому, духовному рівні. Мета — постійне натхнення, яке отримується з джерел, які знаходяться за межами. Засоби для її досягнення — людські праведність і моральність, які ведуть до любові до ближнього. Ця любов є знанням, яке єднає індивіда з Дао, яке є одночасно Основа і Логос.

Ти, Господи, дав мені буття, і таке, що воно саме може робити себе все більш здатним вмістити Твою благодать і ласку. Ця сила, яка у мене від Тебе і в якій я маю живий образ Твоєї всемогутньої сили, є свободна воля. Нею я можу або розширити, або обмежити здатність вмістити Твою благодать.

Микола Кузанський

Не Бог відняв у Тебе можливість користуватися його любов'ю, а ти відняв у Бога можливість допомагати тобі. Бог ніколи б не відкинув тебе, якби ти не відкинув Його любов. О, вседобріший Боже, Ти не покидаєш нас доти, доки ми не покидаємо Тебе, Ти не відбираєш у нас своїх дарів доти, доки ми не відбираємо у Тебе наші серця.

Святий Франциск Сальський

Благодать необхідна для спасення; те ж саме можна сказати і про свободну волю; але благодать дає спасення, а свободна воля одержує її. Таким чином, ми не повинні розділяти роботу добра між благодаттю і свободною волею; ця робота виконується єдиною і неподільною дією їх обох; всю її виконує благодать, всю її виконує свободна воля, але робота другої впливає з роботи першої.

Святий Бернар

Ти святий настільки, наскільки ти цього бажаєш.

Рейсбрук

Бог зобов'язаний діяти, зобов'язаний наповнити Собою тебе, як тільки Він побачить, що ти до цього готовий.

Бог чекає від тебе лише одного — ти повинен піднятися над собою настільки, наскільки це в силах сотвореної істоти, і повинен дозволити Богу бути Богом в тобі.

Екхарт